

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911)

Portret skladatelja, pesnika, pisatelja, slikarja in misleca

Kdo je bil Mikalojus Konstantinas Čiurlionis

Najbolje se bo, kot senzibilni umetnik, predstavil kar sam s citatom iz pisma, ki ga je leta 1906 v Pragi napisal svoji prijateljici Bronislavi Wolman.

»Sprehajal sem se v živahnem in lahkotnem koraku. *Nebo je bilo zavito v kopreno iz belosivih meglic, posejano tu in tam z nekaj zvezdami, kakor bi se slučajno ulovile v svoja trepetajoča zlata krila. In v sredini srebrn mesec, pomenljivo gledajoč s svojim ogromnim očesom, ne da bi z njim enkrat samkrat trenil. Vse se je dogajalo v sveti tišini ... Lep občutek je, da v takih trenutkih pozabiš, od kod si prišel in kam te vodi pot, da pozabiš na svoje ime in strmiš na svet okrog sebe z očmi novorojenčka. In ko tako dovolj dolgo strmiš in se vrneš k svojemu bistvu, ti postane žal, da si že tako dolgo na svetu in si izkusil tako mnogo. Preveva te žalost in neskončno si razočaran nad seboj. Če bi le lahko živel z enim očesom, ki bi bilo venomer na široko odprto vsem lepotam življenja in se ne bi bilo treba zbuditi in se vrniti k samemu sebi.*«

Že iz tega odlomka pisma lahko začutimo izjemno občutljivo naravo prav tako izjemne osebnosti tega litovskega umetnika, ki mu zaradi njegove vsestranskosti težko najdemo primerjavo, kajti Čiurlionis je bil hkrati skladatelj, slikar, pisatelj, pesnik, ne

nazadnje fotograf. V svojem kratkem življenju, rodil se je na jugu Litve leta 1875 in umrl – bolje rečeno »pregorel« – pri komaj šestintridesetih letih leta 1911 v Varšavi. Vendar je v svoji izjemno kratki ustvarjalni karieri uspel napisati približno štiristo skladb, med njimi dve obsežni simfonični pesnitvi *V gozdu* in *Morje* ter kantato za zbor in orkester *De profundis*, številna dela za zbor a cappella, skladbe za orgle, godalni kvartet in večje število skladb za klavir. Kot slikar je narisal prav tolikšno število slik, torej približno štiristo slik in risb, poleg tega pa je napisal še vrsto literarnih del v prozi in verzih ter številne eseje o glasbi in umetnosti na splošno.

Čiurlionis se je rodil, kot smo že omenili, leta 1875 v revni glasbeni družini, v Vareni, majhnem kraju na jugu Litve. Oče je bil organist in mali Mikalojus Konstantinas se je začel učiti klavir že zelo zgodaj, pri štirih letih. Pri sedmih je že obvladal osnove glasbene teorije in pri enajstih letih v cerkvi že uspešno nadomeščal svojega očeta organista. Kot obetaven osemnajstletnik je dobil finančno podporo kneza Oginskega za študij klavirja na varšavskem *konservatoriju*, kjer je diplomiral leta 1899. Nekaj let pozneje je na *kraljevem konservatoriju* v Leipzigu končal študij kompozicije pri slovitim profesorju Carlu Reineckeju. Že v času študija – najprej v Varšavi, nato v Leipzigu – se je Čiurlionis strastno prepustil slikarstvu. Varšava je bila zanj – podobno kot za Chopina nekaj desetle-

tij prej – nekako usodna in usojena, saj je leta 1902, po glasbenem študiju v Leipzigu, tam obiskoval slikarsko šolo in se dve leti pozneje vpisal še na novoustanovljeno *varšavsko šolo lepih umetnosti*. Od tedaj je bila njegova ustvarjalnost razpeta med slikarstvo in glasbo. Leta 1907 se je mladi, komaj dvaintridesetletni Čiurlionis odločil vsa svoja slikarska dela podariti litovskemu gibanju *Neodvisnost*, se nastanil v litovski prestolnici Vilni, tam organiziral prve litovske umetnostne razstave in sploh prevzel vlogo kulturnega atašeja Litve, dežele tisočerih jezer.

Njegova dela

Nedvomna genialnost Mikalojusa Konstantinasa Čiurlionisa je bila povod za ustvarjanje značilnih in prepoznavnih umetnin, pa najsi je šlo za glasbo, slikarstvo ali literaturo. Lahko se samo čudimo in občudujemo njihovo povezanost z arhetipi ter prepletanje s sodobnostjo. Predvsem v njegovem slikarskem opusu je opaziti nekakšen futuristični simbolizem. Vseskozi je čutiti Čiurlionisovo povezanost z naravo, ljudmi, različnimi legendami in tudi z melosom njegovega rojstnega kraja. Tako se ne smemo čuditi izjemni tonski barvitosti njegovih skladb in predvsem neskončnemu bogastvu muzikalnih idej v številnih klavirskih skladbah – včasih religiozno zamaknjenih, včasih skoraj skrivnostno apokaliptičnih, lirično melanholičnih, pa tudi zasidranih v melos in ritem njegove, tj. litovske ljudske glasbe. Kakor da bi v svojih klavirskih miniaturah, podobno kot desetletja pred njim Friderik Chopin, hotel prelitati vse svoje prav tako prekratko življenje v poezijo klavirske glasbe, včasih tudi s programskimi naslovi. Čiurlionisova osupljivo vizionarska in občutljiva osebnost se kaže tudi v izbiri tonalitet, največkrat in najiskreneje se izraža v molovskih tonalitetah, kot da se je že kot petindvajsetletni mladenič popolnoma zavedal človeške minljivosti in minljivosti sploh.

Stik z naravo izraža vrsta njegovih skladb, posebno klavirske miniature, ki jih je napisal leta 1901 in jih posvetil čudovitemu kraju svoje mladosti, prelepemu Druskininkaju, litovskim toplicam. Klavirske miniature imajo večkrat programske naslove, saj je bil že kot otrok očaran nad skrivnostno lepoto teh krajev. Največja reka v Litvi, Nemunas, se mogočno vije po dolinah, med gozdovi in prepadi in je bodočega umetnika navdihovala že od mladih nog.

Čiurlionisa je vselej mikal skrivnostni svet brezčasne in brezmejne metafizike, v katerem je lahko tako rekoč izsanjal svoj sanjski svet. V njegovem svetu so meje našega resničnega in davnih prasketov pravzaprav zabrisane, saj nam je ta litovski genij zapustil filozofijo o enosti sveta in povezanosti davne preteklosti s sedanostjo in prihodnostjo. Čiurlionisu so blizu vse abstraktne filozofije, predvsem simbolizem, v katerem je lahko izrazil svoj enkratni svet vizij in liričnih fantazij.

Omenili smo že za Čiurlionisa usodno Varšavo. To Chopinovo mesto je bilo za umetniški razvoj mladega skladatelja in slikarja izjemnega pomena. Tu so se kresale burne razprave o umetniških prizadevanjih in estetiki sploh. V Varšavi so bile izdane njegove prve, po izrazu večinoma romantične kompozicije in prvič razstavljena njegova slikarska dela, tu je dobil tudi svoja prva priznanja.

V Varšavi so nastale številne klavirske skladbe – *mazurke, preludiji, impromptuji in nokturni*. V njih je iskreno izpovedal vsa svoja pretanjena čustva, svoja globoka razmišljanja o svetu, v katerem je imela narava poseben položaj.

Omenili smo že Čiurlionisovo mistično naravo; blizu so mu bile umetnostne smeri, kot nova romantika, simbolizem in art nouveau. Kot vsestranski umetnik je poglobljajal svoje znanje intuicije, teozofije, ezoterike, kozmogonije in eksperimentalne psihologije. Vse to znanje je Čiurlionisu pomagalo pri izražanju nevidnega sveta, sveta duše, skrivnosti bivanja in duhovnih resnic, tako značilnih za simbolizem, ob pomoči vidne oblike resničnega sveta.

Sedemindvajsetletni Čiurlionis je leta 1902, ki je bilo povezano s študijem v Leipzigu, napisal *Godalni kvartet v c-molu*, ki je pravzaprav prva litovska profesionalno napisana skladba za komorno zasedbo. Kvartet ima štiri stavke, v finalnem stavku se je Čiurlionis odločil za fugo, njegovo nadvse priljubljeno obliko polifonega stavka. Na žalost se je ta četrti stavek izgubil. Mladi skladatelj je v godalnem kvartetu mojstrsko obvladal klasične kompozicijske principe in jih razvijal v duhu strastnega romantičnega sloga z barvitimi harmonijami in velikimi dramatičnimi kontrasti.

Leta 1903 je bil Čiurlionis že zaposlen s simfonično pesnitvijo z naslovom *Morje*. Njegov rokopis iz leta 1904 vsebuje kratek fragment iz simfonične pesnitve, napisane kot klavirska miniatūra s tremi prizori: *Morje 1, Morje 2 in Morje 3*. Navdih zanje je dobil v znamenitem baltiškem letovišču Palanga, kjer je na počitnicah preživel poletje. Nastala je simfonična pesnitev *Morje* za veliki orkester in orgle. Čiurlionisu je motiv morja pomenil metaforo za večnost, za svobodo, za življenje in celo za ves svet. Napisal je: »*Morje je moč, je veličastno, brezmejno oz. neskončno, modrina valov zajema vse nebo.*« Navdih za simfonično pesnitev *Morje* je našel v dialogu med morjem in zeleno celino, med morjem in soncem, med morjem in nebom.

Leta 1907 se je Čiurlionis nastanil v Vilni in – kot smo že omenili – postal aktiven organizator in borec za litovsko samostojnost. Litva je bila v svoji zgodovini dežela velikih pretresov in ogromnih sprememb ter večkrat podrejena Rusom in Poljakom. Največja težava zanjo je bila vselej predvsem Rusija in tudi v Čiurlionisovem obdobju je bila Litva del carske Rusije.

Višji sloj prebivalstva je govoril poljski jezik, litovski jezik in njihova tradicija se je obdržala le pri kmečkem prebivalstvu, kulturno življenje je nazadovalo. Te žalostne razmere so povzročile ilegalno gibanje Litovcev. Prve spremembe so se pojavile na začetku 20. stoletja, vendar še vedno v okviru ruskega imperija. Leta 1905 je manifest carja Nikolaja priboril Litovcem osebno svobodo in začelo se je ustanavljanje kulturnih in družbenih organizacij, tiskanje in izdajanje knjig in možnost drugih javnih dogodkov. Litovska kultura je doživela vnovičen razcvet, ustanovljale so se šole, dogajale so se razstave, koncerti in drugi kulturni dogodki. Že v starih časih je bila litovska prestolnica Vilna večkulturno mesto. Na začetku 20. stoletja je bilo približno 40 odstotkov prebivalstva Judov, dobrih 30 odstotkov Poljakov, 20 odstotkov Rusov, nekaj čez štiri odstotke Belorusov in samo nekaj čez dva odstotka Litovcev. Vse te etnične skupine so na začetku 20. stoletja propagirale svoje nacionalne kulture, zato res lahko govorimo o večkulturnosti.

Čiurlionis v Vilni ni deloval samo na področju slikarstva in organiziranja razstav, vodil je tudi Litovski zbor in bil ustvarjalen skladatelj. V Vilni je spoznal tudi svojo bodočo soprogo, pisateljico Sofijo Kymantaite, ki je bila tudi članica litovskega ljudskega gibanja. Med drugim je Čiurlionisa učila litovskega jezika, kajti vse od rane mladosti je Čiurlionis govoril in pisal v poljskem jeziku.

Čeprav je bilo bivanje v Vilni za Čiurlionisa v vseh pogledih uspešno in plodovito, je v tem vsestranskem genialnem umetniku tlela želja po priznanju v drugih umetniških metropolah. Tako ga je pot že drugič vodila v Sankt Peterburg, kjer je živel s prekinitvami v letih 1908 in 1909. Tam ga je umetniško okolje prijazno in toplo sprejelo, Čiurlionis pa se je v teh mesecih posvečal ideji o komponiranju litovske opere *Jurate*, ki jo je nameraval napisati skupaj s svojo soprogo, pisateljico Sofijo Kymantaite. Vendar so se iz bivanja v Sankt Peterburgu ohranile samo skice.

Zanimivo bi bilo vedeti, ali je bil Čiurlionis seznanjen z radikalnimi novostmi Arnolda Schönberga, ki je po letu 1900 prešel od pozne romantike k atonalnosti. Kajti tudi Čiurlionis, ki je bil Schönbergov vrstnik, rojen samo leto za njim, je leta 1904 vnesel v svojo kompozicijsko tehniko elemente dodekafonije.

Omenili smo že Čiurlionisovo veliko občudovanje in spoštovanje narave in veliko povezanost z njo. Skladatelj v svoji filozofiji venomer sporoča (pa naj bo to v imaginaciji zvočnih ali kakr-

šnih koli barv – slikarskih ali ubesedenih v poeziji ali prozi), da je človek neločljivo povezan z naravo in da bo – pa če hoče ali ne – vedno del nje. Narava je lahko umirjeno lepa ali pa tudi skrivnostno in kruto nerazumljiva. Ni naključje, da nas Čiurlionis v svojih zadnjih delih, pa naj gre za glasbena ali likovna dela, spet popelje v svet večnosti, v katerem se arhetipi stapljajo s sedanjostjo in prihodnostjo in ki ga Čiurlionis dojema kot krog prehajanja in stapljanja v večni enosti in edinosti ter išče svojo potrditev v zenbudizmu, panteizmu in simbolizmu.

Česar Čiurlionis ni mogel izraziti v slikarstvu ali v literaturi, je s svojimi estetskimi pogledi na celovito edinstvo narave izrazil v glasbi, in tako je leta 1907 ustvaril veličastno simfonično pesnitev *Morje* za veliki orkester in orgle.

Delo odlikuje velik razpon sijajnih glasbenih idej, predvsem glede izjemno razkošne in barvite orkestracije. Ta, po svoji strukturi in izrazu kontrastna skladba, polna vzponov, krikov, mogočne širine in napetega stopnjevanja, je bolj programska slika magične pokrajine, ki jo je Čiurlionis slutil v skrivnostnem svetu morja.

Čiurlionis se je v svojem kratkem življenju kot genij in vizionar skoraj bolešno zavedal minljivosti vpete v večnost narave, ki jo imenujemo planet Zemlja, in vesolja v njegovi imaginarni neskončnosti. V svojem vsestranskem umetniško silovito ustvarjalnem razdajanju je dobesedno pregorel in izčrpan pri šestintridesetih letih umrl leta 1911 v sanatoriju blizu Varšave.

Pogled v današnji čas

Od leta 1921 so dela vsestranskega litovskega umetnika Mikalojus Konstantinas Čiurlionisa razstavljena v veličastni *Narodni galeriji*, imenovani po njem. V tem muzeju M. K. Čiurlionisa v Kaunasu je razstavljenih več kot dvesto njegovih slik, sedemsto risb, številne glasbene partiture, pisma in fotografije. Skoraj vsa skladateljeva klavirska dela izvaja njegov pravnuk, pianist Rokas Zubovas, ki je bogato dediščino svojega pradedu ponesel na vse celine (dvakrat je nastopil tudi v Ljubljani). Značilnost njegovih koncertov je tako kot pri njegovem pradedu sinteza glasbe, slikarstva in literature, s katero ljudem približuje mistični svet tega genialnega litovskega umetnika. Tako je po ponovni osamosvojitvi Litve leta 1991 Čiurlionis postal bolj znan po svetu in njegova glasba in slike so dobile mnogo novih občudovalcev.